

ROGER KIMBALL: CE A VRUT KIERKEGAARD?

Autor: Teodora Nichita | 8 ianuarie 2022

Un articol scris de Roger Kimball pentru The New Criterion

Articol original: What did Kierkegaard want?

Din păcate, viața mea este trăită mult prea mult la modul subjonctiv; numai datorită lui Dumnezeu am reușit să simt puterea indicativului. – Jurnale, 1837

Stau și ascult sunetele din interiorul ființei mele, imitațiile fericite ale muzicii, seriozitatea profundă a orgii. – Jurnale, 1843

El nu aparținea realității, și totuși avea multe de-a face cu ea. – Jurnalul unui seducător, 1843

Ce impresie puternică îți produce Kierkegaard când îl citești prima dată! Mai ales, mă simt nevoit să adaug, dacă această prima dată se întâmplă să fie în adolescență. Cât de palpitant este ca, în acel punct al vieții, să dai peste afirmația „Subiectivitatea este adevăr.” Probabil că până atunci ai intuit deja că așa ar trebui să fie. Dar să vezi această idee exprimată negru pe alb în mijlocul unei cărți de filozofie de 576 de pagini care este numită *Concluding Unscientific Postscript* [„Post-scriptum neștiințific în încheiere”] este, din nou, cu totul altceva. (De fapt, titlul întreg al cărții este *Concluding Unscientific Postscript to the Philosophical Fragments: A Mimic-Pathetic-Dialectic Composition, An Existential Contribution* [„Post-scriptum neștiințific în încheierea unor fragmente filozofice: o compoziție mimică-patetică-dialectică, o contribuție

existențială”], un titlu deliberat parodic, care face afirmarea propoziției „Subiectivitatea este adevăr” să pară și mai impresionantă.)

Într-un fel sau altul, ideea explozivă conform căreia „subiectivitatea este adevăr” este cea care ghidează întreaga gândire a lui Kierkegaard. Într-o notă din jurnalul său – scrisă în 1835, cu 11 ani înainte de publicarea cărții *Concluding Unscientific Postscript* [„Post-scriptum neștiințific în încheiere”] – tânărul Kierkegaard, care avea doar 22 de ani, hotărăște că

Este imperios pentru mine să aflu foarte clar ce trebuie să fac, nu ce trebuie să știu, lăsând la o parte faptul că, într-o anumită măsură, cunoașterea trebuie să preceadă orice acțiune... Este crucial să aflu acel adevăr care este adevărat pentru mine și să găsesc acea idee pentru care sunt dispus să trăiesc și să mor. Cu ce mi-ar fi de folos să descopăr un așa-numit adevăr obiectiv, să încerc să înțeleg diverse sisteme filozofice pentru a putea aduce, dacă mi s-ar cere, diverse critici la adresa lor și pentru a putea indica greșelile din ele; cu ce mi-ar fi de folos să fiu capabil să dezvolt o teorie a statului ... și să construiesc o lume în care eu nu trăiesc, dar pe care o pot arăta celorlalți; cu ce mi-ar fi de folos să reușesc să exprim sensul creștinismului ... dacă el nu ar avea o însemnătate profundă pentru mine și propria mea viață?

„Cunoașterea interpretativă”, concluzionează acesta, este destul de acceptabilă, dar „ea trebuie să prindă viață în interiorul meu iar acest lucru îl recunosc acum ca fiind cel mai important dintre toate.”

Acestea sunt niște afirmații foarte tari. Educația este (sau ar fi trebuit să fie) întocmai despre încercarea de a depăși propria noastră perspectivă și de a fi capabili să ne raportăm la lucruri în mod rațional, dezinteresat și obiectiv. Însă aici îl întâlnim pe acest Mare Gânditor renumit care ne spune că ceea ce contează cu adevărat nu este imparțialitatea, ci, dimpotrivă, *pasiunea*. Lucrul de care are nevoie societatea noastră mediocră, burgheză, ne spune Kierkegaard din nou și din nou, este mai multă pasiune. În *The Present Age* (1846) [„Vremea aceasta”], el scrie că

... vremea noastră este în mod esențial una a înțelegerii și reflectării, fără urmă de pasiune, care se entuziasmează doar pentru o clipă, ca mai apoi să se întoarcă plină de înțelepciune la starea de pasivitate. În zilele noastre, nici măcar un sinucigaș nu se mai omoară din cauza disperării. Înainte de a face

pasul, el deliberează îndelung și cu atât de multă prudență, încât se îneacă literalmente în gândire. Este chiar chestionabil dacă ar trebui să poarte denumirea de sinucigaș, deoarece este mai degrabă gândirea însăși care îi ia viața. El nu moare cu deliberare, ci din deliberare.

Cât de departe este Kierkegaard dispus să ducă pasiunea împotriva rațiunii? Aparent, nu există nicio limită. „Dacă reușiți să mă înțelegeți cu adevărat”, explică acesta în *Either/Or* (1843) [„Sau-Sau”], prima sa operă majoră, „Aș vrea să spun că, în luarea unei decizii, nu ar trebui să fie atât de mult vorba despre corectitudine, cât despre energia, sinceritatea și patosul cu care cineva alege.”

Desigur, această idee, asemeni afirmației „Subiectivitatea este adevăr” – de fapt, asemeni majorității observațiilor celor mai picante ale lui Kierkegaard – nu au fost făcute de S. Kierkegaard însuși, ci de un pseudonim. Kierkegaard s-a folosit de o mulțime de pseudonime ca parte a programului său de „comunicare indirectă”. Căutând nu neapărat să împărtășească cunoașterea, cât să disipeze orice iluzie, Kierkegaard s-a văzut pe sine însuși ca pe un fel de terapeut spiritual. Obiectivul său era, spune acesta, „să inducă oamenii în adevăr”, un obiectiv care nu putea fi atins în mod direct, prin intermediul argumentelor, ci indirect, printr-un discurs semi-ficțional al pseudonimelor sale. Până la urmă, Kierkegaard a recunoscut că este autorul lucrărilor sale scrise sub pseudonime, dar la început a depus eforturi enorme pentru a-și ascunde urmele. A comunicat cu tipograful său printr-o altă persoană. Și, deși lucra practic încontinuu la mijlocul anilor 1840, acesta avea obiceiul de a merge la teatru în timpul pauzei, pentru cinci sau zece minute, cu scopul de a-și întreține reputația de pierde-vară și de a arăta că este mult prea frivol ca să scrie cărți. Una dintre părțile cele mai distractive când îl citești pe Kierkegaard este să observi cum personajele sale joacă diverse roluri și se critică unele pe altele. Dar faptul că anumite lucruri sunt spuse de către pseudonimele lui Kierkegaard decât *in propria persona* nu înseamnă că ele pot fi neglijate. Kierkegaard a folosit pseudonime nu numai pentru a disimula ideile esențiale ale gândirii sale, ci și pentru a le exprima. Majoritatea afirmațiilor sale foarte radicale, care sunt făcute prin intermediul pseudonimelor – de pildă, „subiectivitatea este adevăr” –, reprezintă idei în care Kierkegaard însuși credea.

Sau, cel puțin, în care acesta credea în majoritatea timpului. Kierkegaard a fost în mod deliberat un gânditor alunecos și care nu se temea de

contradicții. În timp ce promova temeinic revendicările pasiunii ca fiind mai presus de comenzile rațiunii, el avertiza în același timp că ar fi greșit să se interpreteze că „toate discuțiile mele despre patos și pasiune înseamnă că intenționez să aprob orice pasiune nespirtuală imediată, necircumcisă și nebărbierită.”

Aceasta este o concesie binevenită. Este dificil de înțeles, totuși, ce ar trebui să facem cu ea. Asta lăsând la o parte întrebarea jenantă cu privire la ce au de-a face artele tunsului și bărbieritului cu „immediatitatea” sau pasiunea. (Noul Testament vorbește despre „circumcizia inimii”: cum v-ați închipui că ar putea arăta „immediatitatea circumcisă”?) Adevărul gol-goluț este că Kierkegaard nu s-a deranjat niciodată să explice condițiile în care consideră că patosul și pasiunea justifică luarea unei decizii.

În *Fear and Trembling* (1843) [„Frică și cutremur” (2002)], una dintre cele mai cunoscute cărți ale sale, Kierkegaard se întreabă dacă există ceva precum „o suspendare teleologică a eticii”. Acesta este un fel întortocheat de a întreba dacă anumiți indivizi pot fi pur și simplu absolviți de structurile morale care îi constrâng pe toți ceilalți oameni. Este clar că Kierkegaard credea, sau cel puțin spera, că existau astfel de indivizi, indivizi a căror natură excepțională sau vocație religioasă să îi plaseze mai presus de niște necesități ce țin de poruncile morale obișnuite. Desigur, este foarte clar că el se vedea pe sine ca fiind un astfel de individ excepțional.

În acest sens, Kierkegaard invocă istorisirea din Biblie despre Avraam și Isac. Pentru a-i testa credința lui Avraam, Dumnezeu îi poruncește să îl ia pe unicul său fiu, Isac, și să îl sacrifice pentru El. Avraam acceptă să facă asta. Chiar în momentul în care este pe cale de a-l omorî pe fiul său, un înger îi prinde mâna. Dumnezeu îl absolvă pe Isac de acest sacrificiu în ultimul moment. Dar cum rămâne cu Avraam? „Fie”, scrie Kierkegaard, „Avraam a fost un criminal în tot acest timp, fie ne confruntăm cu un paradox care este mai presus de orice reconciliere posibilă.”

Kierkegaard nu spune niciodată pur și simplu că „Avraam era absolvit de respectarea legii morale; așadar ar fi fost în regulă pentru acesta să îl omoare pe Isac.” El alege să sugereze această posibilitate într-o manieră ispititoare. Așadar, orice ar conchide cititorii săi despre Avraam, le este greu să se abțină de la a contempla măcar în treacăt gândul măgulitor că, fiind și ei, asemeni lui Avraam, oameni, poate că vor merita să fie exceptați la un moment dat de la legea morală.

În *Fear and Trembling* [„Frică și cutremur”], Kierkegaard își dedică o mare

parte din eforturi pentru a ne reaminti că deciziile etice importante pot fi rareori luate prin intermediul unui simplu calcul rațional. Aproape întotdeauna acestea trebuie să implice un element non-rațional, ceea ce Kierkegaard numește în mod renumit „un salt” (*a leap*). Nu numai că Kierkegaard încerca să exagereze mereu, ci era specializat într-un anumit tip de exagerare. (Îi plăcea să se refere la lucrările sale ca fiind „corective”: acestea mergeau prea departe într-o anumită direcție, doar pentru că oamenii merseseră prea departe în direcția opusă.) De fapt, ce impresionează cel mai mult la Kierkegaard sunt patosul și pasiunea pe care acesta le-a depus în apărarea patosului și pasiunii. Totul era un spectacol menit să facă orice încercare de a ridica obiecții să pară ceva nepotrivit și prostesc: aici se vorbește despre viața însăși, nu despre subtilități logice! Acesta e, oricum, modul în care oamenii percep mesajul lui Kierkegaard la o primă citire.

Trebuie spus însă că reputația lui Kierkegaard se bazează atât pe stilul său, cât și pe substanța gândirii sale. A fost un scriitor deosebit de prolix. (A fost nevoit să fie așa: a murit la 42 de ani, însă a reușit să scrie în jur de 35 de cărți – majoritatea între anii 1842 și 1850) – și a umplut 22 de jurnale care au fost publicate postum.) A fost, de asemenea, un scriitor neobișnuit de exuberant, și, prin urmare, captivant, caustic și sentimental. Putea fi și foarte amuzant: „Toți oamenii sunt plictisitori”, scria acesta în “The Rotation Method” („Metoda rotației”) (un eseu central din *Either/Or*).

Desigur că nimeni nu se va dovedi a fi un om atât de plictisitor încât să mă contrazică în ceea ce urmează să spun ... Zeii erau plictisiți, așa că l-au creat pe om. Adam era plictisit fiindcă era singur, așa că Eva a fost creată. Așa a intrat plictiseala în lume și a crescut proporțional cu creșterea populației. Adam se plictisea singur; apoi Adam și Eva se plictiseau împreună; apoi Adam, Eva, Cain și Abel se plictiseau en famille; apoi populația lumii a început să crească și oamenii se plictiseau en masse. Pentru a avea parte de puțin divertisment, au conceput ideea de a construi un turn suficient de înalt încât să ajungă la ceruri. Această idee este pe atât de plictisitoare pe cât a fost de înalt turnul și constituie o dovadă teribilă a modului în care plictiseala poate învinge orice.

Kierkegaard era foarte pătrunzător când era vorba de tema plictiselii. El a înțeles „curiosul fapt că cei care nu se plictisesc pe sine îi plictisesc

pe ceilalți, în timp ce cei care se plictisesc pe sine îi distrează pe ceilalți.” El a înțeles, de asemenea, că plictiseala poate fi mult mai mult decât o stare trecătoare de nesatisfacție. În viziunea lui Kierkegaard, plictiseala este în mod esențial o maladie a spiritului, endemică ori de câte ori devine dominantă o concepție pur naturalistă despre om. Așadar, acesta definește plictiseala drept „latura demonică a panteismului”. Este latura întunecată a unei vieți dedicate amuzamentului și plăcerii. Ce se întâmplă atunci când amuzamentul pălește și plăcerea nu mai reușește să fie satisfăcătoare? Plictiseala se cascadează în fața omului, ca un abis paralizant. (Compară asta cu definiția dată de Tolstoi plictiselii, „dorința de dorințe.”) O parte din misiunea lui Kierkegaard este aceea de a ne arăta că plictiseala poate fi depășită numai dacă trecem de ceea ce el numește concepția „estetică” asupra vieții, un mod de viață neîmbogățit de angajamentul moral sau religios.

Kierkegaard era în mod particular iscusit în a identifica și ataca pompozitatea intelectuală. „Asemeni lui Leporello,” scria el în jurnal, „oamenii culți țin câte o listă cu ceea ce le lipsește; în timp ce Don Juan seduce fete și se distrează – Leporello scrie ora, data și descrierea fetei.” Kierkegaard a păstrat câteva dintre cele mai tăioase replici pentru Hegel, filozoful cărui i-a datorat cel mai mult, dar ale cărui pretenții de atingere a Cunoașterii Absolute (confuzia pe care pe care o face între „logic și existențial”) i se par absurde.

Dacă atunci când Hegel și-a scris «Logica» ar fi dezvăluit în prefață faptul că lucrarea respectivă este doar un experiment mental (în care, totuși, a făcut abstracție de foarte multe lucruri), atunci el ar fi fost cel mai mare gânditor care a existat vreodată. Așa cum se înfățișează acum, el rămâne doar comic.

Hegel, scria Kierkegaard, era ca un om care și-a construit un palat (marele sistem hegelian), dar a trăit în camera de gardă (viața obișnuită cu problemele-i umane cotidiene).

Kierkegaard a consumat foarte multă cerneală, mai ales în jurnale, dar și în operele sale publicate, explicând ce a încercat să facă în calitate de scriitor. (*The Point of View from My Work as an Author* [„O perspectivă pornind de la munca mea de scriitor”), scris în 1848, dar publicat postum, tratatează numai despre această temă.) În *Concluding Unscientific Postscript* [„Post-scriptum neștiințific în încheiere”), pseudonimicul

Johannes Climacus (plecând de la una din notele de jurnal ale lui Kierkegaard) povestește cum a decis, într-o zi de duminică, în timp ce se plimba prin Grădinile Fredericksberg din Copenhaga, să devină scriitor:

Stăteam și îmi fumam țigara când am căzut deodată pe gânduri... «Vei continua», îmi spuneam mie însumi, «să îmbătrânești fără a fi sau a face ceva... Oriunde te uiți în jur... vezi doar binefăcători ai acestor vremuri, care știu cum să îi ajute pe ceilalți făcându-le viața din ce în ce mai simplă; unii fac asta cu ajutorul căilor ferate, alții prin intermediul autobuzelor și al vapoarelor, unii cu ajutorul telegrafului, alții prin realizarea unor compendii și a unor rezumate cu tot ceea ce orice persoană trebuie să știe despre un anumit subiect, și, în sfârșit, adevărații binefăcători ai acestei epoci, cei care fac reconcilierea dintre existența spirituală și gândire să fie din ce în ce mai simplă, dar în același timp și din ce în ce mai importantă. Și apoi tu... Tu ce faci?»... Deodată un gând mi-a trecut prin minte: «Trebuie să faci ceva, dar date fiind abilitățile tale limitate, va fi imposibil să faci lucrurile mai ușoare decât sunt deja pentru ceilalți, tu trebuie... să faci lucrurile mai dificile.» Această idee mi-a dat o satisfacție imensă... Am realizat că misiunea mea este de a crea dificultăți peste tot.

Acea turnură bruscă, acea ambiție „de a crea dificultăți peste tot” este specifică vechiului Kierkegaard. Ea arată, de asemenea, și felul în care Kierkegaard își modela activitățile după modelul eroului său cultural, Socrate. (Nu degeaba teza lui Kierkegaard a fost numită *The Concept of Irony: With Constant Reference to Socrates* [„Conceptul de ironie: cu referire constantă la Socrate”].) În *The Apology* [„Apărarea lui Socrate”], Socrate se descria pe sine drept tăunul din Atena. Misiunea sa era aceea de a înțepa conștiințele interlocutorilor săi, convingându-i că preocuparea lor principală nu ar trebui să fie îndreptată asupra corpurilor sau posesiunilor lor, ci asupra „binelui cel mai înalt al sufletelor lor”. Asemeni lui Socrate, Kierkegaard se lua de oameni folosindu-se de umorul, cunoștințele, satira și omiletica sa – întregul său arsenal retoric – pentru a înțepa conștiințele concetățenilor săi din Copenhaga.

Asemeni lui Socrate, care a renunțat să citească lucrările științifice ale lui Anaxagora deoarece nu îl învățau nimic despre dimensiunea etică fundamentală a omului, și Kierkegaard a repudiat raționalismul din cultura sa, insistând că „subiectul real nu este cel cognitiv ... ci cel care are o

existență etică.” În acest sens, așa cum scria și filozoful William Barret, motivația lui Kierkegaard era una esențialmente religioasă, nu filozofică. „El nu a aspirat niciodată să devină un filozof și toată filozofia sa era într-adevăr accidentală în relație cu principalul său scop, acela de a arăta ce înseamnă să fii creștin.”

În cartea sa despre existențialism, *Irrational Man* (1958) [„Omul irațional”], Barrett a început îngăduitorul său eseu despre Kierkegaard cu unul dintre pasajele sale din *Jurnale*: „Inteligența și nimic altceva este cea împotriva căreia trebuie opusă rezistență. Probabil acesta este motivul pentru care eu, cel care trebuie să îndeplinească această misiune, am fost înzestrat cu o inteligență imensă.” Să se folosească de inteligență pentru a învinge raționalismul arogant: acesta este modul în care și-a înțeles Kierkegaard misiunea. Pe de o parte, această abordare putea duce la mortificarea intelectului. Este clar că Kierkegaard se plasa în tradiția (heterodoxă) *credo quia absurdum*: „Cred pentru că este absurd.” Este această afirmație critică la adresa rațiunii? Probabil că da. Pe de altă parte, dacă Kierkegaard avea dreptate când spunea că „paradoxul” este „sursa pasiunii gânditorului” și dacă paradoxul suprem este „încercarea de a descoperi ceva ce mintea nu poate gândi” (sigur, două mari *dacă*), atunci întreaga sa luptă poate fi înțeleasă ca una de reabilitare a intelectului pe cea mai înaltă poziție posibilă – care, în ochii lui Kierkegaard, este aceea de a îndeplini acele porunci ale credinței care nu doar că depășesc rațiunea, ci îi sunt și ostile acesteia.

Dat fiind accentul pus de Kierkegaard pe decizie, pasiune și individualitate, nu este de mirare că propriile sale decizii formative – pasiunile determinante din viața sa, luptele sale de a salva individualitatea – și-au lăsat amprenta atât de puternic asupra muncii sale. Într-o măsură destul de neobișnuită, biografia lui Kierkegaard este foarte clar prezentă în învățăturile sale. Această poveste a fost spusă de mai multe ori. Prima biografie a sa în limba engleză (1938) a fost scrisă de neobositul Walter Lowrie, piosul domn căruia Kierkegaard i-a luat mințile, care a tradus și a ajutat la traducerea unei părți semnificative din opera sa, introducându-l audienței vorbitoare de limba engleză.

Din acel moment, scrierile lui Kierkegaard, menite să servească unui tip de întreprindere intelectuală foarte restrânsă, care implica mai degrabă retragerea într-o cabană, s-au transformat într-o întreprindere academică uriașă. Au apărut din ce în ce mai multe biografii, traduceri din belșug și studii nenumărate. Într-o recenzie din 1966, care trata o selecție din jurnalele lui Kierkegaard, John Updike se întreba „dacă Statele Unite nu au

cumva nevoie de și mai multe traduceri ale lui Kierkegaard.” Dar această îngrijorare era manifestată *avant le déluge*. În doar câțiva ani, Princeton publicase deja traduceri în limba engleză ale majorității operelor sale. Pe atunci au apărut Howard și Edna Hong care au început să retraducă totul într-un limbaj cât mai academic, ticsit de sute, uneori chiar și de mii de note, cu comentarii erudite și numeroase referințe la paginile originale din limba daneză. Cele șapte volume groase care constituie Jurnalele lui Kierkegaard sunt impresionante și utile. Dar trebuie remarcat că *Edifying Discourses* [„Discursurile edificatoare”] ale lui Kierkegaard au fost transformate în mod barbar în *Upbuilding Discourses* [„Discursurile ziditoare”], o lucrare despre “Experimental Psychology” [„psihologia experimentală”] a devenit o carte despre “Experimenting Psychology” [„Experimentarea psihologiei”], etc. În mod curios, titlul *Philosophical Fragments* [„Fragmente filozofice”] a fost păstrat, deși Smuler poate fi mai degrabă tradus prin „resturi” sau „firimituri”, decât prin „fragmente”. Cât de savuroase ar fi fost toate acestea pentru Kierkegaard! „Și când voi fi murit”, scria acesta în 1854, „parcă văd cât de ocupați vor fi toți asistenții universitari să mă categorisească pe mine și tot ce a ținut de persoana mea, câte concursuri se vor organiza pentru ca aceleași idei să fie repetate, dar, dacă e posibil, de fiecare dată în cuvinte mai frumoase.”

Ultima contribuție la tot acest flux este biografia lui Alastair Hannay, o carte reușită, scrisă de un cercetător veteran al lui Kierkegaard. Reprezintă ea un progres în comparație cu celelalte biografii? Hannay are într-adevăr o cunoaștere mai serioasă a filozofiei decât mulți alți oameni care scriu despre Kierkegaard, și s-a străduit foarte tare să dezvăluie câteva detalii minuțioase despre zilele de studenție ale maestrului. Nu avem parte însă de nicio revelație. Nu că ne-am fi așteptat la așa ceva; terenul este mult prea bine bătătorit. Kierkegaard era un spirit chinuit și tumultuos, un „caz” fascinant. Dar dincolo de experiența sa interioară, viața sa a fost lipsită de evenimente. Nu s-a căsătorit niciodată, nu a avut o „carieră” în sensul obișnuit al cuvântului și nu s-a aventurat niciodată să plece din Copenhaga mai departe de Berlin, oraș pe care l-a vizitat de trei ori, o dată pentru câteva luni pentru a participa la prelegerile lui Friedrich Schelling (nu a fost impresionat de ele) și de două ori în vacanță.

Născut în 1813, Kierkegaard a fost al șaptelea și cel din urmă copil al lui Michael și Ane (sau Anne) Kierkegaard. Michael a dus la început o viață de țăran. Acesta a crescut în dezolanta Peninsulă Iutlanda din vestul Danemarcei. Era robul unui preot al locului, căruia îi lucra pământul. (De

aici și numele de „Kierkegaard” – care se pronunță „Chir-che-gor” – și înseamnă „cimitir” sau „curte de biserică”.) La 12 ani, acesta a fost trimis la Copenhaga ca ucenic al unchiului său pentru a-l ajuta în industria îmbrăcăminte. Aceasta era breșa de care avusese nevoie. Inteligent, muncitor și norocos, el a avansat cu rapiditate în slujba sa. La 21 de ani, era în mod oficial dezrobot. A intrat în lumea afacerilor de unul singur și, fiind foarte chibzuit cu banii, a reușit să strângă o mică avere, suficient cât să îi permită să se retragă la vârsta de 40 de ani, lăsându-și afacerea în grija unui nepot. Soția lui Michael a murit la numai doi ani după căsătorie fără să fi născut vreun copil. Ane, care era doar o servitoare, i-a devenit soție lui Michael la un moment dat când a rămas însărcinată cu copilul lui. „La înțelegerea de dinaintea căsătoriei”, scrie Hannay, „lui Ane i-a fost refuzată obișnuita moștenire, aceasta devenind practic angajata lui Michael, oferindu-i-se un salariu și un buget anual fix pentru îngrijirea casei. Nu exista nicio prevedere cu privire la ce s-ar putea întâmpla cu ea în cazul unui eventual divorț, nici măcar nu era pusă problema custodiei copilului.”

Michael Kierkegaard era cu siguranță un om dificil. După cum spunea un comentator, el își conducea atât afacerea, cât și familia, cu foarte multă strictețe. Citea foarte mult, îi plăcea să se angajeze în dezbateri intelectuale și era deseori afectat de o melancolie religioasă incurabilă. Nu și-a revenit niciodată după un moment în care, într-o noapte, la vârsta de 8 ani, în timp ce păzea înfometat și înfrigurat oile pe câmpiile părăginite ale Iutlandei, l-a blestemat pe Dumnezeu pentru viața sa. Walter Lowrie a remarcat corect că „melancolia profundă a lui Michael Kierkegaard impregna religiozitatea sa de o severitate și o întunecime care erau dezastruoase pentru copiii săi.” Hannay (care în mod curios nu îl menționează pe Lowrie) spune că, deși familia Kierkegaard nu era „fundamental nefericită”, pentru un copil, aceasta era „cu siguranță nesănătoasă”. Kierkegaard era de acord cu asta. „Uman vorbind”, scria el într-o lucrare publicată postum, acesta a fost crescut într-un mod „nebunesc”.

Majoritatea fraților și surorilor lui Kierkegaard au murit înainte ca acesta să devină adult. Avea 6 ani când unul dintre frații săi a murit din cauza unei hemoragii cerebrale și 9 ani când sora sa a murit de nefrită. Avea 20 de ani când un alt frate al său a murit de tuberculoză la puțin timp după ce s-a mutat în America. Cele două surori care mai trăiau au murit și ele la scurt timp după ce au născut la începutul anilor 1830. La momentul morții lui Michael Kierkegaard, în 1838 la vârsta de 82 de ani, numai Søren și Peter mai rămăseseră în viață pentru a împărți moșia. Partea

lui Søren însuma aproximativ 30.000 de rixdaleri [n.tr. – monedă de argint olandeză veche similară cu talerul german], adică echivalentul a 400.000\$ în zilele noastre. Această sumă i-a garantat independența – numai – pentru tot restul vieții sale. Se spune că, în octombrie 1855, când Kierkegaard s-a prăbușit pe stradă și a fost dus la spital, acesta abia își scosese de la bancă ultimii bani pe care îi mai avea. A murit câteva săptămâni mai târziu.

Deși din punct de vedere fizic era fragil – este foarte probabil ca acesta să fi suferit de epilepsie – spiritual, Kierkegaard era cu adevărat fiul tatălui său. Era într-o permanentă stare de agonie. La începutul anilor 1830, când a aflat că tatăl său L-a blestemat pe Dumnezeu și a avut relații sexuale premaritale cu mama sa, a fost devastat. Prima sa reacție pare să fi fost aceea de a trece printr-o perioadă nu foarte gravă de desfrânare. „Nu ar fi mai bine”, se întreba acesta în jurnalul său la momentul respectiv, „să încerc toate tipurile de desfrânare numai pentru a experimenta viața?” Câțiva ani mai târziu, acesta scria în jurnalul său despre un om care

aflat într-o stare de surescitare și iresponsabilitate, vizitează o prostituată... Acum, același om vrea să se căsătorească. Apoi se declanșează starea de anxietate. Este torturat zi și noapte de gândul că este posibil să fie tată, că undeva în lume ar putea exista o ființă a cărei viață i se datorează lui.

Oricare ar fi fost faptele săvârșite de Kierkegaard, se pare că acestea i-au oferit luxul de a se simți vinovat. Chiar și „o întreagă viață dedicată lui Dumnezeu”, scria acesta în jurnalul său din 1839, „ar fi insuficientă pentru a-mi ispăși excesele din tinerețe.” Kierkegaard era la fel de aspru cu tatăl sau pe cât era cu el însuși. În ceea ce reprezintă probabil ultima sa notă din jurnal scrisă vreodată, în septembrie 1855, acesta afirma că a apărut pe această lume printr-un „delict” și „împotriva voinței lui Dumnezeu” și din cauza aceasta pedeapsa sa era aceea de a fi trăit „lipsit de orice poftă de viață.”

Nu sunt toate aceste evenimente duse puțin prea departe? Desigur, însă Kierkegaard ducea totul mult prea departe. Într-o anumită măsură, putem suspecta că aceste exagerări erau făcute de dragul efectului. Într-o notă mai veche din jurnalul său, acesta scria despre cum fusese sufletul unei petreceri organizate de un prieten de-al său: „Toată lumea mă admira și râdea de mine – dar într-un final am fugit brusc, da, iar acea fugă trebuie

să fi durat la fel de mult pe cât de lungi sunt razele orbitei Pământului – și nu voiam decât să mă împușc.” După cum nota W. H. Auden în primul din cele două eseuri pe care le-a scris despre Kierkegaard, „ocazional... acesta se comporta ca o prima donna spirituală.”

Întrebarea cea mai importantă este dacă Kierkegaard cobora vreodată de pe scenă, din lumina reflectoarelor. În 1837, la vârsta de 24 de ani, Kierkegaard a cunoscut-o și s-a îndrăgostit imediat de Regine Olsen, care avea pe atunci 14 ani. În 1840 aceștia erau deja logodiți. Kierkegaard scria în jurnalul său din 1849 că, chiar în a doua zi după acest eveniment, și-a dat seama că a făcut o mare greșeală. Acesta s-a torturat pe sine, și foarte probabil și pe Regine, timp de peste un an. După această perioadă a rupt definitiv logodna, trimitându-i înapoi inelul, împreună cu această scrisoare:

Pentru a nu mai supune testelor un lucru care, în final, trebuie făcut, și care, odată făcut, va compensa pentru toată lipsa de tărie de până acum – voi face ceea ce trebuie să fac. Mai presus de toate, uită-l pe cel care îți scrie aceste rânduri, iartă un bărbat care, deși este capabil să facă câteva lucruri, nu este capabil să facă o femeie fericită.

Probabil că Kierkegaard a reflectat îndelung la această notă. Asta pentru că gânditorul nu doar că și-a transcris nota în propriul său jurnal, dar a și publicat-o *verbatim* în cartea sa *Stages on Life's Way* (1845) [„Etape din drumul vieții”].

Într-o scrisoare adresată unui prieten, Kierkegaard scria că „Nu o transform pe ea în poezie... Ci îmi cer mie însumi socoteală.” Cineva s-ar putea întreba de ce aceste două activități sunt incompatibile reciproc. Fără îndoială, dat fiind apetitul nemăsurat al lui Kierkegaard pentru auto-examinare, ca să nu îi spunem melodramă, am putea spune că acesta nu reușea să găsească un mod mai bun de a o transforma pe Regine în „poezie”, într-un subiect de reflectare, decât „cerându-și lui însuși socoteală.” Suspectez că aceasta avea dreptate când l-a condamnat pe Kierkegaard (după cum el însuși povestește) de faptul că: „În tot acest timp ai jucat acest joc teribil cu mine.” După cum comentează și Hannay, „departe de a scăpa de gândul căsătoriei, aceasta a devenit acum ceva despre care putea gândi, mai degrabă decât ceva ce putea să trăiască.” Și încă cât de mult s-a gândit la ea! De-a lungul anilor ce au urmat, Kierkegaard a dedicat sute, dacă nu chiar mii, de pagini pentru a arăta de ce căsătoria este (după cum o

descrie în cel de-al doilea volum al cărții *Either/Or* „cea mai profundă formă de revelare a vieții”. El declara în mod regulat că „Dacă ar fi avut într-adevăr credință, ar fi rămas cu Regine”, și apoi enumera toate motivele pentru care acest lucru era imposibil. Kierkegaard a afirmat ulterior că a devenit scriitor datorită lui Regine, melancoliei și banilor săi. Acest lucru este probabil adevărat. Înainte de despărțirea de Regine, el scrisese doar o lucrare academică și câteva pamflete (inclusiv un eseu critic despre contemporanul său puțin mai în vârstă, Hans Christian Andersen, în 1838). Regine – ideea de Regine – a fost cea care l-a făcut pe Kierkegaard să fie Kierkegaard. Dar cum rămâne cu Regine cea adevărată?

În primul rând, ea a fost transformată într-o simplă plăsmuire a imaginației lui Kierkegaard. A fost elevată din postura de femeie în cea de muză inaccesibilă. În *Repetition* (1843) [„Repetiție”], Kierkegaard portretizează un tânăr care crede despre el că e îndrăgostit, dar care, în realitate, este îndrăgostit numai de ideea de a fi îndrăgostit. Fata reprezintă numai „ocazia care a trezit poetul în el.” La fel era și cu Kierkegaard. Asemeni lui Avraam care trebuia să îl sacrifice pe Isac pentru a respecta porunca dată de Dumnezeu, și el, Søren Aabye Kierkegaard, trebuia să renunțe la Regine – din cauza „melancoliei”, din cauză că era o excepție, un individ ales de Dumnezeu sau poate din cauză că a vizitat o prostituată când avea 20 de ani. Din fericire, după o perioadă foarte dificilă, Regine și-a revenit, s-a logodit cu cineva cu mai multe globule roșii decât Kierkegaard, și a avut o căsnicie fericită. Este foarte clar că Kierkegaard nu a iertat-o niciodată pentru această „trădare”.

Care a fost cea mai importantă contribuție a lui Kierkegaard în calitate de scriitor? Avem numeroși candidați pentru acest premiu. Unii ar nominaliza atacul său împotriva pretențiilor filozofiei hegeliene, alții ar alege faptul că a accentuat „interioritatea” și subiectivitatea în viața religioasă. Concurentul pe care îl propun eu este analiza lui Kierkegaard a „modului de viață estetic” – efortul de a te distanța de realitate prin reflecție. Probabil cea mai faimoasă secțiune din *Either/Or* este lungul „Diary of a Seducer” [„Jurnalul unui seducător”] de la finalul primului volum. Acesta portretizează un om a cărui „viață a constat în încercarea de a trăi într-un mod poetic” jucându-se de-a dragostea. Într-un anumit sens, aceasta este o strategie literară familiară. În *The Importance of Being Earnest* [„Ce înseamnă să fii onest”], spre exemplu, Algernon declară că nu vede „absolut nimic romantic în cererea în căsătorie.”

Este foarte romantic să fii îndrăgostit. Dar nu este nimic

romantic la o cerere în căsătorie foarte hotărâtă. De ce, pentru că aceasta e posibil să fie acceptată. De fapt, cred că de cele mai multe ori este acceptată. Atunci tot entuziasmul piere. Însăși esența romantismului este incertitudinea. Dacă mă voi căsători vreodată, voi încerca cu siguranță să uit asta.

Dar ceea ce pentru Oscar Wilde era o formă de ficțiune de divertisment, pentru Kierkegaard era o formă de proiect de viață. Central în proiectul său este efortul de a scurtcircuita realitatea, transformând-o într-un produs al imaginației: experiența, scria Kierkegaard în "The Rotation Method", „este redusă la o cutie de rezonanță pentru muzica propriului suflet.”

Întregul secret constă în cultivarea arbitrariului. De obicei, oamenii cred că este ușor să fii arbitrar, dar, în realitate, faptul de a reuși să fii arbitrar fără să te pierzi, ci mai degrabă să obții satisfacție din asta, necesită foarte mult studiu. A fi astfel nu înseamnă să te bucuri de clipa imediată, ci de ceva foarte diferit pe care îl aduci în ea în mod arbitrar. Mergi să vezi o piesă de teatru de la mijlocul ei, citești a treia parte a unei cărți... Prin asta îți cultivi o formă foarte diferită de divertisment decât cea pe care autorul a pregătit-o pentru tine. Te bucuri de ceva complet accidental; vezi întreaga ta existență prin prisma acestui moment arbitrar; realitatea lui îți blochează orice viziune ulterioară... Transformi ceva accidental în absolut.

Kierkegaard era anatomistul suprem al modului de viață estetic. El era, de asemenea, și unul dintre cei mai desăvârșiți practicanți ai săi. Sau ar trebui să spun „victime”. Kierkegaard avea dreptate să critice filozofia lui Hegel pentru faptul că era o construcție intelectuală splendidă care includea totul, cu excepția individului. Ironia este că Kierkegaard a cedat aceleiași tentații în mod indirect. Într-un pasaj citat frecvent din jurnalul său, Kierkegaard scria că „este perfect adevărat, după cum spun filozofii, că viața trebuie înțeleasă retrospectiv. Dar ei uită totuși partea a doua, anume că ea trebuie trăită prospectiv.” Kierkegaard nu a uitat cea de-a doua propoziție; el nu a putut pur și simplu să trăiască în acord cu ea.

Kierkegaard vorbea din nou și din nou despre „individul care există cu

adevărat". Dar obsesia de sine și dependența sa de modul de viață estetic l-au împiedicat din a practica ceea ce predica. Acestuia îi lipsea, după cum scria și într-o notă de jurnal mai veche, „puterea indicativului”. Dintr-un anumit punct de vedere, spectacolul oferit de Kierkegaard este tragic; viața sa a fost cu adevărat zdrobitoare și extrem de nefericită. Dintr-un alt punct de vedere, spectacolul pe care ni-l oferă este comic exact în același mod în care el portretizează filozofia lui Hegel ca fiind comică: discrepanța dintre teorie și realitate este absolută.

Recunoscutul specialist în Nietzsche, Walter Kaufmann, probabil că observase ceva când a exclamat: „Cât de ciudat este Kierkegaard când vorbește despre el însuși, și cât de asemănător este cu omul subteranei al lui Dostoievski – în conținut, stil și sensibilitate!” Amândoi erau îndrăgostiți de propria lor suferință. Mândria i-a oprit de la a accepta orice formă de fericire. În 1846, Kierkegaard însuși a provocat publicația *Corsair*, o revistă satirică injurioasă, să îl atace. Editorul, care până atunci fusese în mod vizibil prietenos cu Kierkegaard, a fost obligat să demareze o campanie de 9 luni de caricaturizare și calomniere. În scurt timp, filozoful a fost transformat într-un subiect public de batjocură. Kierkegaard a savurat și a deplâns rezultatul. După cum notează și Hannay, ideea era aceea de „a începe o nouă perioadă de agonie auto-indusă cu care, acum că Regine trecuse în plan secundar, să își țină mintea și penița ocupate.”

Kierkegaard obișnuia să creadă că diferența dintre el și Socrate era aceea dintre lumea păgână și lumea creștină. Era și asta. Dar o diferență importantă mai era aceea că Socrate își îndeplinea misiunea cu un umor irezistibil, în timp ce Kierkegaard era un model de angoasă. Socrate și-a petrecut ultimele ore din viața sa în închisoare, spunându-le prietenilor săi să fie puternici. Kierkegaard a scris cărți cu titluri cum ar fi *The Concept of Dread* [„Conceptul de teamă”] și *The Sickness Unto Death* [„Boala de moarte”] și și-a petrecut ultimele luni din viață ironizând episcopii din Biserica Danemarcei, spunându-le lor și congregațiilor lor că nu sunt niște creștini adevărați. Este important de menționat că există de două ori mai multe pagini dedicate „suferinței” în traducerea în limba engleză a jurnalelor lui Kierkegaard decât oricărei alte teme. Asemeni melancolicului danez original [n.tr.: Hamlet], Kierkegaard și-a acceptat cu tristețe misiunea: „Pământul și-a ieșit din fire, cine/ Ca să-l îndrept m-a blestemat pe mine?”

Kierkegaard a fost un scriitor inteligent și provocator, dar, în cele din urmă, s-a dovedit a fi un înțelept dezamăgitor. Asemeni multora care s-au

cufundat în opera sa, și W. H. Auden a început prin a fi foarte entuziasmat și a încheiat prin a se simți deziluzionat. În 1952, Auden scria foarte apreciativ la adresa lui Kierkegaard – nu lipsit de critică, dar eminentemente admirativ. Cu toate acestea, în anul 1968, în lucrarea „A Knight of Doleful Countenance: Second Thoughts on Kierkegaard” [„Un cavaler cu un chip melancolic: o reconsiderare a lui Kierkegaard”], Auden își temperase admirația în mod decisiv.

Asemeni lui Pascal, Nietzsche și Simone Weil, Kierkegaard este unul din acei scriitori pe care este foarte dificil să îi evaluezi în mod just. Când cineva îi citește pentru prima oară, este impresionat profund de originalitatea lor... și de ascuțimea observațiilor lor... Dar după citiri succesive, apar din ce în ce mai multe dubii, cititorul începe să reacționeze împotriva accentului mult prea strident pus pe un anumit aspect al adevărului în defavoarea celorlalte și entuziasmul inițial se poate transforma cu mare ușurință într-o aversiune exagerată. Despre acești scriitori este foarte greu să îți imaginezi că au fost cândva copii. Cu cât îi citim mai mult, cu atât devenim din ce în ce mai conștienți că ceva rău s-a întâmplat la un moment dat în viața lor afectivă... nu doar că este imposibil să ți-l imaginezi pe vreunul dintre ei în postura de soție sau soț fericit, dar este imposibil și să ți-l imaginezi ca având un singur prieten mai apropiat față de care să își deschidă sufletul.

Auden continuă prin a observa că se poate depista ceva maniheist la Kierkegaard: nu intelectual, ci mai degrabă în simțirea și sensibilitatea sa. „Deși acesta nu ar fi afirmat niciodată că materia este creată de un Demiurg, nu putem niciodată simți în scrierile sale că, indiferent de necazurile și suferințele pe care un om va trebui să le îndure, simplul fapt de a fi în viață este oricum o binecuvântare miraculoasă.” Dumnezeu a creat lumea și a văzut că este bună: acesta este un aspect important al învățăturii creștine tradiționale care este în mod vizibil minimizat în gândirea lui Kierkegaard. Într-adevăr, la sfârșitul vieții sale, în atacul său împotriva a ceea ce a denumit în mod disprețuitor „creștinătate”, Kierkegaard s-a apropiat în mod periculos de fanatismul religios care neagă lumea aceasta. „A-L iubi pe Dumnezeu”, scria el în 1854, „este imposibil fără a urî ce este uman.” O formă mai blândă – unii ar spune și „mai creștină” – a creștinismului ne învață că iubind omul îl onorăm și pe Dumnezeu.

Kierkegaard insista că „puritatea inimii constă în a dori un singur lucru.” Să fie oare așa? Sau ar fi mult mai adevărat dacă am spune că, în calitatea noastră de oameni slabi și fragili, efortul de „a dori un singur lucru” nu poate fi decât un proiect realizat din mândrie? Auden citează acest pasaj extraordinar din Dietrich Bonhoeffer:

Ar trebui să îl iubim pe vecie pe Dumnezeu din toată inima noastră, dar asta fără a ne diminua sau compromite afecțiunea noastră umană, ci asemeni unui cantus firmus căruia celelalte melodii din viața noastră îi oferă o contrapondere. Afecțiunea umană este una dintre acele teme de contrapondere, o temă care se bucură de propria-i autonomie.

Kierkegaard era surd la celelalte melodii – sau, mai exact, le auzea, dar refuza să recunoască farmecul lor. Bonhoeffer ne oferă un fel de antidot la rigorismul nesănătos al lui Kierkegaard. Un alt antidot ne este oferit de Toma din Aquino. Recunoscând că iubirea exagerată de sine este un lucru negativ, Toma din Aquino afirmă totuși că „iubirea de sine bine disciplinată, prin intermediul căreia omul dorește să aibă o viață adecvată propriei persoane, este potrivită și naturală.” De asemenea, Toma din Aquino este un ghid mult mai bun când vine vorba de rolul pe care ar trebui să îl aibă rațiunea în viață și în credință. Kierkegaard nu a reușit niciodată să se bucure de roadele „iubirii de sine bine disciplinate”, în mare parte, cred eu, pentru că a fost mult prea absorbit de propria persoană pentru a-și permite să facă acest compromis cu realitatea pe care îl necesită delectarea cu aceste roade. La sfârșitul vieții sale, Kierkegaard se întreabă, „Ce îmi doresc? Simplu: vreau sinceritate. Indulgență... Nu consider că sunt un creștin sever care este opus unui creștin indulgent... eu sunt doar... sinceritate umană.” Dar acea declarație era, de fapt, nesinceră. Ceea ce Kierkegaard voia de fapt nu era sinceritatea umană, ci mortificare inumană – acesta este, probabil, unul dintre rezultatele reale ale credinței că subiectivitatea este adevăr.

Imagine: Wikimedia Commons

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *The New Criterion*.